

OBRAZI, KI BI LAHKO PRIPOVEDOVALI

Goran Bertok je fotograf, v čigar opusu ni prostora za lahke teme, zanj bi bile naravnost bogokletne. V vseh njegovih serijah se srečujemo s tematiko usodne, pogosto dokončne zaznamovanosti, vedno gre za neizprosno zavezujoča bivanjska vprašanja in tudi z novim ciklom fotografij nadaljuje v tej smeri, četudi na drugačen način.

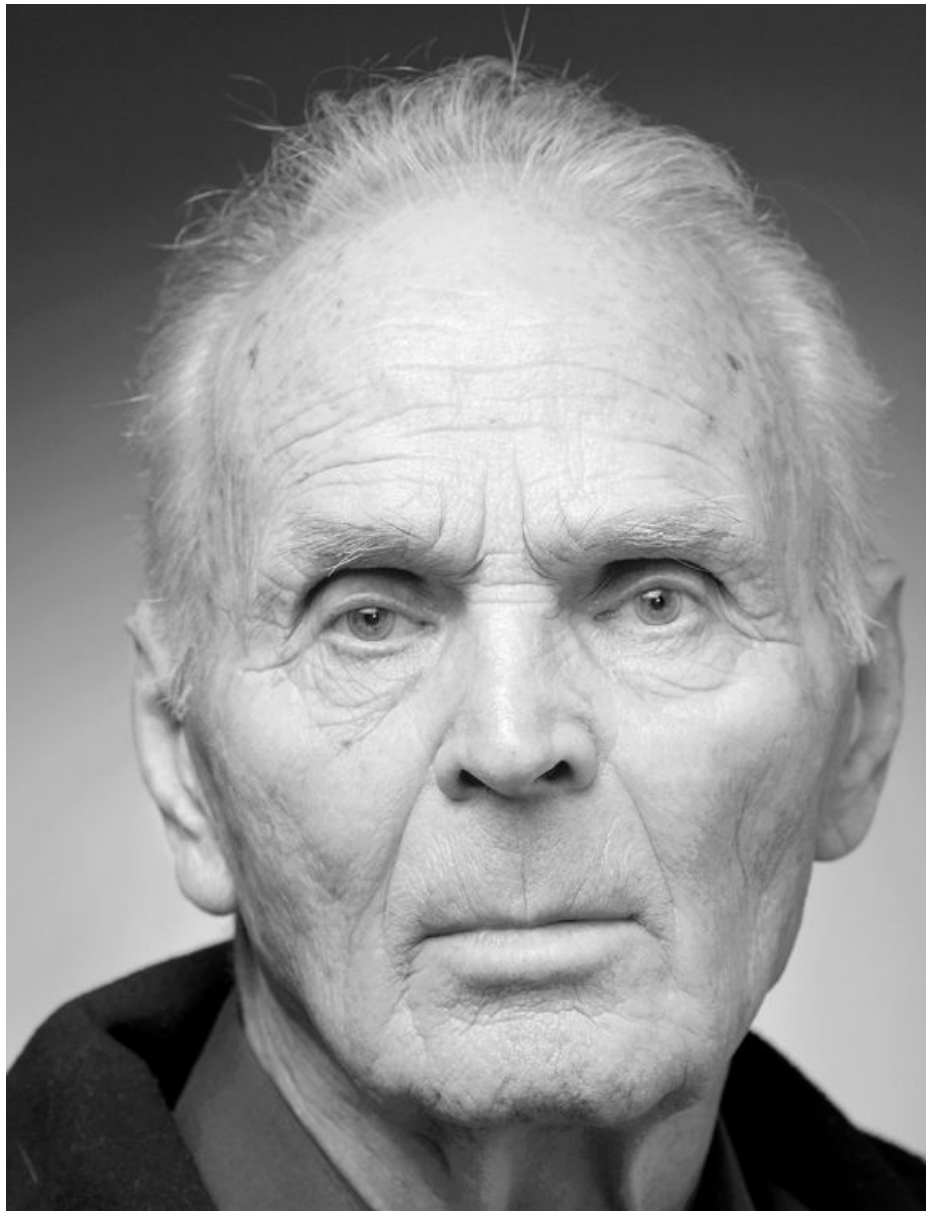
VLADIMIR P. ŠTEFANEC

V preteklosti nam je Bertok skozi svoj objektiv kazal mučena, trpinčena telesa, njihovo »brazgotinasto geografijo«, pa dobro ohlajena trupla, njihove goreče, v »peklu« krematorija preminevajoče različice ... Kazal nam je ujetnike sladostnih bolečin, ranjene duše, krvaveče skozi kožo svojih mrcvarjenih teles, na njegovih fotografijah smo gledali zamrznjene mrtve obraze, ivje in drobne ranice razpada na njih, »zasnežena« očesa, ki ne vidijo več, dokončno prerodenje v ognju, žarečem in neizprosno, v plamenih nepreklicne usode ... Vse te »temne« motive, od katerih je marsikomu lažje odvrti pogled, kot pa jih gledati, je fotograf predstavil na izjemno estetski, umetniško pretanjen način, s čimer se je na daleč izognil njihovi banalizaciji ali ceneni želji po šokiranju zaradi šokiranja.

Tematikam nasilja nad telesom in smrti so se v preteklosti pridružili tudi prizori iz zaporov, z enega od robov družbenega življenja, ene od ločnic med sprejemljivim in nesprejemljivim, ene od oblik uzakonjenega trpinčenja. Novo serijo *Preživeli* lahko lociramo nekam na presečišču teh dveh Bertokovih tematskih preokupacij, saj so bila taborišča iz časa druge svetovne vojne na podlagi sprevržene, ideološko instrumentalizirane pravne logike ali povsem nelegalnih dogovorov vladajočih struktur organizirana prizorišča množičnih trpinčenj in, v naslednji fazi, iztrebljanj.

Bertokova serija je sestavljena iz štirinajstih portretnih fotografij nekdanjih internirancev iz različnih nemških in italijanskih taborišč, tudi iz taborišč za »ukradene otroke«, iz katerih so nacisti želeli vzgojiti nekakšne novodobne janičarje, izkoreninjence, zveste predvsem materi ideologiji. Če si fotografije klasičnih portretnih formatov (100 x 70 cm) ogledamo brez predhodne informacije, težko ugotovimo, za kaj pravzaprav gre. Vidimo črno-bele portrete ostarelih ljudi, potopljene v temino ozadij in nasploh šibko osvetlitev, ki od gledalca zahteva drugačen, bolj natančen in potrpežljiv ogled, kot smo ga vajeni pri običajno osvetljenih posnetkih. A celovito lahko te specifične upodobitve dojemamo šele na podlagi spremnih napisov. Vsako fotografijo namreč spremlja besedilce, v katerem sta navedena ime in priimek portretiranca ter ime taborišča, v katerem je bil interniran (mnogi med njimi celo v več taborišč). Šele ta informacija gledalca opremi za ustrezen način gledanja fotografije.

Avtor pravi, da je bil eno od njegovih izhodišč pri snovanju te serije portret Richarda Avedona *William Casby, rojen kot suženj*, na katerega je naletel v Barthesovi knjigi *Camera lucida*. Barthes temu portre-

tu pripiše pomen, podoben tistim, ki so jih imele maske v grškem gledališču, v njem vidi nekakšno absolutno pomensko izčiščenost, nedvoumnost. Ta Avedonova upodobitev dejansko odseva osebno zaznamovanost portretiranca, z njega je, ob poznavanju podatkov, mogoče razbrati posledice delovanja »biča usode«, ki nekdanjemu sužnju očitno ni prizanašal, v njem je mogoče videti nemo obsodbo nečlovečnosti, ki je je bil deležen. A Bertokovi portreti, morda z izjemo enega, so drugačni.

Kakšen od upodobljenecv z njih se morda zdi travmatiziran, večinoma pa deluje dokaj običajno, vsakdanje. Ljudje s fotografij so seveda vedeli, zakaj jih je avtor povabil pred svoj objektiv, zavedali so se, koga ali kaj predstavljajo, a zdi se, da so se na to odzvali vsak na svoj način. Od njihovih travmatičnih izkušenj je namreč minilo že kar nekaj desetletij in v tem času se je vsak od njih naučil živeti s tem, kar je doživel, vsak seveda po svoje.

Z obrazov z razstave lahko razberemo celo paleto občutij, stanj, izrazov ... Avtor jim je med portretiranjem naročil, da lahko bodisi gledajo, v aparat ali mimo njega, ali pa mižijo – in vse tri različice so na razstavi tudi zastopane. Iz nekaterih razbrazdanih obličij tako lahko razberemo umaknjenost v svoj

svet, morda zatopljenost v spomine, nekatera nemo odražajo težke minule preizkušnje, a hkrati dvom, da jih je mogoče prenesti, posredovati drugim. Nekateri portretiranci se zdijo povsem običajni starejši ljudje, drugi namenjajo gledalcu posebno globok pogled. Kakšne zaprte oči morda pričajo o tem, da je upodobljenec v svetu lastnih misli, sanj, mor, podoživljanj, ob kakšnem se zdi, kot bi bil v globokem spokojnem snu, morda snu pozabe ali le v utrujenem snu starega človeka, ki se pripravlja na veliki sen ... Nekatera obličja ustrezajo stereotipnim pričakovanjem ob srečanju s serijo, na njih uzremo kak prazen pogled, uprt v turobne dalje, obraz, spremenjen v masko trpljenja (kot Avedonov bivši suženj), na kateri vidimo sledi obupa, izgubljenosti, trajne nezmožnosti sprejeti nesprejemljivo. Kakšen obraz kot da preprosto pravi: »Ne pozabite!«, spet drugi: »Bil sem tam, nekoč davno ...«, tretji opozarja: »Tudi vam se lahko zgodi!«

Avtor se zaveda, da so si obrazi resnih starih ljudi na neki način podobni. Vse je zaznamovalo dolgo življenje, vsakega po svoje, razlogi za zaznamovanost so delno različni, delno podobni, univerzalni. Zaveda se tudi, da so ljudje z njegovih portretov nekako že drugič pred vrati smrti, po taboriščni izkušnji se zdaj bliža še njihov običajni, biološki

čas odhoda. Njihovi občutki, čustva, vse, kar je zbrano, vrezano v obraze, torej najbrž ne more pripovedovati nedvoumnih, v eno samo, skupno povezanih zgodb. Kljub temu pa so to pričevalci grozot, ljudje, ki so jih doživljali, na kar gledalca, kot rečeno, opozarjajo napisi ob fotografijah. In ti dragoceni pričevalci, varuhi spomina, živijo tu, med nami in se vse bolj pogrezajo v temo, vse bolj odhajajo, preminevajo, izginjajo ... Bertoku se zdi njihovo nemo pričevanje neprecenljivo in zaveda se dejstva, da kmalu ne bo več mogoče. Četudi je kandidatov za tovrstne portrete vse manj, namerava s serijo nadaljevati in na ta način pridati suhoparnim zgodovinskim dejstvom človeško dimenzijo, čisto konkretne, vsakdanje obraze. Fotograf namreč ne misli, da je bilo to, kar se je zgodilo tem ljudem, le plod enkratnih, neponovljivih zgodovinskih okoliščin, temveč se zaveda, da Auschwitz, Dachau, Ravensbrück ... ždijo, prežijo v globokih, a ves čas navzočih

FOTOGRAF NE MISLI, DA JE BILO TO, KAR SE JE ZGODILO TEM LJUDEM, LE PLOD ENKRATNIH, NEPONOVLJIVIH ZGODOVINSKIH OKOLIŠČIN, TEMVEČ SE ZAVEDA, DA AUSCHWITZ, DACHAU, RAVENSBRÜCK ... ŽDIJO, PREŽIJO V GLOBOKIH, A VES ČAS NAVZOČIH PREPADNIH GLOBINAH ČLOVEŠKIH TEMIN, DA JE POGUBNI DEMON UKROČEN LE NA VIDEZ, DA VES ČAS POTRPEŽLJIVO ČAKA NA SVOJO PRILOŽNOST, KI MU JO ZASLEPLJENO ČLOVEŠTVO VEDNO ZNOVA TUDI ZARES PONUDI.

prepadnih globinah človeških temin, da je pogubni demon ukročen le na videz, da ves čas potrpežljivo čaka na svojo priložnost, ki mu jo zaslepljeno človeštvo vedno znova tudi zares ponudi.

Nasilja torej tokrat na Bertokovih fotografijah ni videti, navzoče je morda le v obliki nekaj že dobro zaraščenih brazgotin, vseeno pa je v seriji *Preživeli* zelo implicitno vsebovano. Da bi to prišlo polno do izraza, pa mora biti navzoče tudi v zavesti in v osebnem ali pridobljenem zgodovinskem spominu gledalca, ki je nepogrešljivi drugi pol ogledovanja vsakega umetniškega dela, sprejemnik vsakega tovrstnega pričevanja. Kot da nas fotograf z odsotnostjo svetlobe svari pred teminami pozabe. ■

GORAN BERTOK

Preživeli

GALERIJA PHOTON

LJUBLJANA

OD 18. 1. DO 8. 2. 2013